
POSTMODERNISTIČKO PRIPOVIJEDANJE MIODRAGA VUKOVIĆA

Jovana Vuković

The author tries to highlight the peculiarities of postmodernism as a movement, its development within Montenegrin literature, and to shed light on the life and work of the most important representative of the Montenegrin postmodernism – Miodrag Vuković.

O postmodernizmu

Nakon 1978. godine i Kišovog objavljivanja djela *Čas anatomije*, crnogorsku književnost će zahvatiti talas novoga vremena, koje će svoj put pronaći u svim oblicima i oblastima umjetnosti, a naročito u književnosti. Taj novi period prepoznat je pod nazivom – postmodernizam, a pojava proze kakva je proza Miodraga Vukovića uvešće crnogorsku književnost u moderne, nove tokove, a od toga trenutka ona će nastaviti da ide u korak s vremenom i da prati tendencije drugih evropskih književnosti.

Književnost postmodernizma se, kako smo navikli u prethodnim razdobljima, javlja kao jedan vid opreke modernizmu, kao negativan odgovor na pitanja modernizma, kao suprotnost modernističkome pogledu na svijet. Kao takav, postmodernizam će donijeti jedan sasvim novi pogled na stvarnost, jedno sasvim novo poimanje svijeta, stvari i pojava u njemu, jedno potpuno novo stanje – postmoderno i jedan novi stav – postmoderni. Kako navodi Kristofer Batler, postmodernistički stav je zapravo „stav sumnjičavosti koja se može graničiti s paranojom“.¹ On dalje navodi: „postmodernisti, koji su se s pravom oduševljavali etičkim i političkim doktrinama, bili su istodobno krajnje vezani za izuzetni prestiž novih intelektualnih autoriteta, koji su utjecaj mahom odražavali popriličnim oslanjanjem na žargon prepun neologizama.“² Sve ovo za posljedicu ima izraz koji je posve hermetičan, pri prvom susretu nejasan, nerazumljiv, u nekim momentima i nelogičan, a upravo taj i takav izraz nameće se kao jedna od osnovnih odlika postmodernističkoga pripovijedanja, s kojim ćemo se susresti i prilikom čitanja proze Miodraga Vukovića. U vezi s izrazom valja dati i kratak komentar na jezik postmodernista, koji se u postmodernizmu pretvara u predmet igre³ samoga autora, a ta igra zavodi i čitaoca, koji čitanjem ovakvih tekstova zapravo postaje jedan od aktera igre.

Kada govorimo o postmodernizmu kao pravcu, kritičari još uvijek nijesu u saglasnosti da li je u pitanju književni pravac ili samo jedno od „lica modernizma“.⁴ Međutim, postmodernizam će, pored književnosti, zahvatiti i filozofiju, kao i druge grane umjetnosti i na taj način razviti osobenosti

¹ Kristofer Batler, *Postmodernizam*, TKD Šahinpašić, Sarajevo, 2003, 3.

² Isto, 9.

³ Isto, 25.

⁴ Milivoj Solar, *Povijest svjetske književnosti*, ICJK, Podgorica, 2012, 303.

po kojima je prepoznatljiv i danas. Solar u svome djelu *Povijest svjetske književnosti* pojavu postmodernizma objašnjava na sljedeći način: „Tako je postmodernizam gotovo neprimjetno od nečega nalik književnom pravcu, ili naprosto nekom shvaćanju književnosti, postao takvom orijentacijom kakva je prepoznatljiva i kao književno razdoblje, a njegova književna tehnika, kao i njegove zamisli o svrsi i funkciji književnosti u kulturi, uglavnom dominiraju u posljednja tri desetljeća.“⁵

Kada govorimo o periodu postmodernizma termin koji je nezaobilazan u opisivanju postmodernističkoga manira svakako je *dekonstrukcija*. U čemu se sve ogleda postupak dekonstrukcije? Na prvome mjestu, postmodernizam ima jedan sasvim novi pristup i pogled na tradiciju, različit od onoga na koji smo navikli u modernizmu. Naime, postmodernisti ne odbacuju tradiciju u smislu da se na nju ne treba oslanjati ili da je treba u potpunosti zapostaviti, ali ono što jeste karakteristika postmodernista upravo je tendencija stvaranja jedne nove slike o tradiciji, dekonstrukcija dotadašnjih pogleda na nju. I na planu teksta možemo uočiti ovaj postupak, s obzirom na to da postmodernistički tekst nema organizovanu strukturu koja je hronološki obojena, već više liči na jedan „skup fragmenata bez reda“.⁶

Jedna od inovacija koje ovaj period u književnosti sa sobom donosi svakako je i pomjeranje akcenta sa autora na čitaoca, čak i kada je u pitanju interpretacija teksta.⁷ Naime, ono što više nije važno pri interpretaciji teksta jeste autorova namjera, a važnost je data interpretaciji samoga čitaoca, što ga čini neodvojivom komponentom samoga djela. Na taj način čitalac je u direktnoj vezi sa samim tekstom i postaje članom cijelog svijeta koji stvara

⁵ Isto, 304.

⁶ Vidi: isto, 23.

⁷ Isto, 30.

djelo, a autor predstavlja sponu između svijeta teksta i čitaočevoga svijeta. Takođe, pravila po kojima treba čitati djelo u postmodernizmu više ne važe, pa možemo govoriti i o različitim vrstama čitanja teksta; na jednoj strani je linearni pristup čitanja, a na drugoj strani metoda čitanja djela na preskoke, bez određenoga reda, a da se pri tome ne izgubi bit pripovijedanja (jedan od takvih romana jeste i roman *Školice* Hulia Kortasara).

Dalje, još jedna od bitnih odlika postmodernističkoga pripovijedanja leži u terminu *intertekstualnost*. Ovaj pojam zapravo označava odnose koje jedno djelo uspostavlja s drugim djelima i na koje se poziva. Kako navodi Prins, ovaj pojam formulisala je Kristeva inspirisana Bahtinom, a najsazetije rečeno ovaj pojam označava odnose između jednoga teksta i drugih tekstova koji su u prvom primetno prisutni,⁸ dok u najopštijem značenju ovaj pojam označava bilo kojeg teksta i zbirnog znanja.⁹ Ovim postupkom služili su se gotovo svi veliki autori postmodernizma, aludirajući u svojim djelima na djela svojih prethodnika ili savremenika. Ili, kako to Batler objašnjava: tekstovi se stalno odnose na druge tekstove, a ne na vanjsku stvarnost.¹⁰

Kao geslo postmodernizma nameće se rečenica *sve je dozvoljeno*, a postmodernisti se time maksimalno služe u svom pisanju, dozvoljavajući sebi slobodu u svakom pogledu. Sva ta sloboda, kao što smo već naveli, dovodi do dekonstrukcije, do osporavanja „velikih naracija“¹¹ koje su igrale značajnu ulogu u prethodnim epohama. Zbog toga se postmodernisti služe tehnikama režije i montaže, koje su same po sebi svojstvene filmskoj umjetnosti, težeći da oslikaju jedan svijet u

⁸ Džerald Prins. *Naratološki rječnik*, Službeni glasnik, Beograd, 2011, 76.

⁹ Isto, 76.

¹⁰ Kristofer Batler: op. cit., 31.

¹¹ Jasmina Ahmetagić. *Unutrašnja strana postmodernizma*, Raška škola, Beograd, 2006, 38.

fragmentima. Jer, stvarnost jeste takva – fragmentisana i samo se tako i može o njoj pisati. Ovakav postupak zapravo omogućava takvo raspoređivanje činjenica da one u nabranju slikaju čitav život junaka.¹²

Još jedna jako bitna odlika postmodernističkoga pripovijedanja jeste humor, humor koji na nekim mjestima prerasta u ironiju, a nekad dolazi i do granica sarkazma. Pisци postmodernizma ironiziraju sve oko sebe, tradiciju, čovjeka, svijet, pa čak i samo pisanje i svoju poziciju autora.

Vrlo je važno istaći da ovaj period u književnosti sa sobom donosi i razvitak žanrova, od novoga romana do magijske proze, što je od velikog značaja za crnogorsku književnost, koja je sve do perioda postmodernizma bila siromašna u pogledu žanrovske raslojenosti književnosti. Zbog toga, ali i zbog brojnih drugih činjenica, period postmodernizma, kako je istakao i Vladimir Vojinović, spada u jedan od najzanimljivijih peroda novije crnogorske književnosti, koji je obilježen mnoštvom pravaca, književnih tema, motiva i postupaka.¹³ Sa svim gore opisanim književnim tehnikama i postupcima sriječemo se i u djelima crnogorskih postmodernista, među kojima je i Miodrag Vuković. Čitajući prozu ovoga autora, čitalac se gubi u lavirintu Vukovićevog svijeta nad kojim kao da lebdi atmosfera neodređenosti, beznađa.

Naime, raznolikost žanrova uslovlila je pojavu velikog broja književnih tekstova, kao i velikog broja autora koji su stvarali u ovome periodu. Zbog brojnih društveno uslovljenih promjena, kao što su raspad tadašnje SFRJ, ali i zbog ratne i ekonomske krize, došlo je do zastoja u radu državnih izdavačkih preduzeća.¹⁴ Ulogu

¹² Vidi: Jasmina Ahmetagić: op. cit., 49.

¹³ Vidi: Vladimir Vojinović. *13 – antologija crnogorske pripovijetke (1990–2006)*, OKF, Cetinje, 2015, 9.

¹⁴ Vladimir Vojinović. *Usmena književnost i savremena crnogorska pripovijetka*, FCJK, Cetinje, 2014, 105.

izdavača preuzela su brojna udruženja i sekcije pisaca, što dovodi do hiperprodukcije publikacija, među kojima je bilo i onih čiji je estetski kvalitet pod znakom pitanja. Početak trećega milenijuma sa sobom će donijeti uspostavljanje izdavačkih kriterijuma.¹⁵ Važno je istaći da je navedeni period obilježen i velikim brojem serijskih publikacija, u kojima su crnogorski autori objavljivali svoje radove, a među njima posebno mjesto zauzimaju časopis *Plima plus*, kao i časopis za književnost i kulturu *Ars*.¹⁶ Unutar ovakve književne atmosfere, na crnogorskoj književnoj sceni naznačenoga perioda, posebno mjesto pripada Miodragu Vukoviću, o kojem će više biti riječi u narednom poglavlju rada.

Ars poetica Miodraga Vukovića

O Miodragu Vukoviću možemo govoriti sa dva aspekta; možemo govoriti o Miodragu Vukoviću piscu, ali i o Miodragu Vukoviću novinaru. Za vrijeme dugogodišnjeg bavljenja novinarskim poslom, iz Vukovićeva pera izašao je veliki broj novinskih tekstova, a ono po čemu je prepoznatljiv kao novinar jesu njegove kolumne koje su izlazile u listu *Pobjeda*. Neke od tih kolumni, oko polovinu od ukupnog broja napisanih, Vuković je objavio u zbirci pod naslovom *U prolazu*, đe u napomeni govori: „Naknadnoj pameti koja mi se smiješila dok sam prepisivao tekstove koji su bili pred vama – sa dužnom nježnošću prema sebi ovdje je negdje oko pola onih objavljenih u ‘Pobjedinoj’ nedjeljnoj rubrici ‘U prolazu’ od februara 1993. do decembra 2000. godine – nijesam dozvoljavao da im udara hladnu trajnu. Tu i tamo sam, istina, posezao za karminom, sve nastojeći da previše ne posolim živo meso novinskog sloga.“¹⁷

¹⁵ *Isto*, 106.

¹⁶ *Isto*, 106.

¹⁷ Miodrag Vuković. *U prolazu (1993–2000)*, Ella/33/Most/Oktoih, Podgorica, 2001, 274.

Čitajući Vukovićeve neumjetničke tekstove primjećujemo i u njima onu njegovu pripovijednu notu, osoben stil koji je prepoznatljiv i u njegovoj prozi. Zbog toga možemo govoriti o granici između Vukovićevih umjetničkih i neumjetničkih tekstova, koja je na određenim mjestima gotovo nevidljiva.

U svojim pripovijetkama Vuković piše o poziciji autora, a u svojim kolumnama on problematizuje novinarski posao, za koji je, kako sam ističe, skloniji da kaže *zanat*. Tako u kolumni koja nosi naslov *Udes zanata*, Vuković govori o problemima s kojima se susrijeće u svome poslu, među kojima se kao najveći ističe onaj „kada tekst demantuje činjenice, ili ih, po nekom svom aršinu, selekcioniše“.¹⁸ Ali, ni u svojim kolumnama Vuković ne propušta priliku da problematizuje poziciju autora, pisanja, a u tim redovima možemo pročitati oštru kritiku upućenu svima onima koji smatraju da je najlakše pisati roman. Tako kolumna pod nazivom *Lakoća pisanja* počinje sljedećom rečenicom: „Ima li lakše stvari na ovom svijetu nego napisati roman?“¹⁹ To nije samo kritika upućena njima, to je kritika i onima koji posao pisanja romana olako shvataju, a šire gledano to je i kritika upućena vremenu u kojem je stvarao i Vuković. Već smo pomenuli da je to vrijeme obilježeno manjkom adekvatne književne kritike, što je dovelo do hiperprodukcije i do pojave velikog broja pisaca čija djela su diskutabilnog estetskog dometa. To je kritika i na račun „velikih naracija“ koje su vladale u periodu realizma, a kojih su se postmodernisti odrekli u korist fragmentarnih zapisa, a jedan od njih je i Vuković. Ironiju, koja je jedna od ključnih karakteristika Vukovićeve proze, čitamo i u sljedećim redovima: „Pisanje romana dođe mu tako lak posao da mi je žao što nijesam odvojio par noći za jedan takav poduhvat, utoliko prije što sam bacio takvo i toliko dragocjeno vrijeme na pisanje kratkih priča, sve u

¹⁸ *Isto*, 42.

¹⁹ *Isto*, 146.

skladu s melodijom na temu (ovaj citat je iz opštenarodne pjesme) ‘moj život je tužna priča’.²⁰ Nadalje, Vuković ironizira i sam proces objave romana, što je kritika upućena onim izdavačima kojima se kvalitet rukopisa nalazi u drugom planu: „Ništa lakše od objave: napunite tašnu svežnjevima novčanica, po principu ‘prema svecu i tropar’ – njihova debljina mora da bude proporcionalna onoj rukopisa – i obratite se prvom izdavaču. Nemajte straha – čak i ako se predstavlja kao najveći i najuspješniji (za druge i ne znam), bez čitanja i, osobito, korekture, utisnuće svoj zaštitni znak na korice vaše knjige.”²¹ A na kraju utjeha: „Neka vas uopšte ne brine to što će roman vašeg života skončati u tami kakvog skladišta. To je, uostalom, sudbina koja čeka sve i svakoga – danas ili sutra, ne mijenja stvar.”²²

Piše Vuković i o drugim temama, svakodnevnim, manje ili više važnim. Pa tako u njegovim kolumnama možemo pronaći i razmišljanja o politici, problemima u crnogorskim opštinama, o „robovanju dnevnom šićijarstvu”²³, ali i o čovjeku savremenoga doba. Vukovićevoj oštroj kritici podleglo je i tadašnje pravosuđe, pa u svom tekstu *Navala u odbranu* on na slikovit način opisuje stanje u našem pravosuđu: „Vaga Justicije, boginje pravde, onaj neobično fini instrument kojim se mjeri vanredno osjetljiv odnos između krivde i kazne, zbog čega njeni tasovi treba, bar teoretski, da budu u stalnoj ravnoteži, zaštitni inače znak svakog pravosuđa, kod našeg kao da je u kvaru.”²⁴ Slikovito predstavljanje anomalija našega društva nameće se kao jedna od najvećih karakteristika njegovog novinarskog rada, makar onoga koji možemo naći u zbirci kolumni *U prolazu*. Na

²⁰ *Isto*, 146.

²¹ *Isto*, 146.

²² *Isto*, 146.

²³ *Isto*, 58.

²⁴ *Isto*, 36.

meti Vukovićeve kritike našli su se i *intelektualci*, kao posebna podvrsta ljudske vrste. Preduslov tome je, kako navodi Vuković u kolumni *Biti to*, postati nezavisan.²⁵ Naredni korak je *proglasiti sebe intelektualcem*, zatim na red dolazi *sticanje samosvijesti o tome da ste intelektualac*, i posljednji, ali ne i najteži korak jeste pronaći ljude koji su slični vama, jer „intelekt koji je usamljen ne pije vodu s ovdašnjih ekoloških izvora i rijeka“.²⁶ U takvom svijetu, svijetu nezavisnih intelektualaca, Miodrag Vuković teži da bude i bio je običan čovjek koji se nije stidio svojih suza i smijeha, a preporučivao je kombinaciju *smijeh do suza*.

U svojim kolumnama, kao ni u pripovijetkama, ne zanemaruje Vuković ni čitaoce, jer da nije čitalaca čemu bi služile novine, ili, u drugom slučaju, pripovijetke. Čitalac je Vukoviću važan kad su u pitanju oba zanata – i novinarski i književni, pa se trudi da čitalac ni u jednom trenutku ne bude zapostavljen. Ne veliča Vuković ni kolege novinare ni pisce, niti je tome u svojim radovima sklon. Kako i sam ističe u kolumni koja nosi naslov *Šest banki* postoji nešto i u novinarskome poslu što je sveto: „Svetinja su – ili bi, bar, trebalo to da budu – čitaoci.“²⁷

Brojne su teme kojima se Vuković bavio u svojim kolumnama, brojni problemi koje je predočavao svojim čitaocima, ali mi smo u ovome radu spomenuli samo neke od njih, iako bi moglo još mnogo da se piše o njegovim tekstovima – bilo novinarskim, bilo književnim. Autor ovoga rada se ne može otrgnuti utisku da između Vukovićevih neumjetničkih i umjetničkih tekstova postoji neka (ne)vidljiva veza, zbog koje nijesmo uvijek načisto da li sa čitaocem razgovara Vuković novinar ili Vuković prozaist. Jasan i sažet izraz, upućivanje na

²⁵ Miodrag Vuković. „Biti to.“, u: *U prolazu (2001–2006)*, Prijatelji i ja, Podgorica, 2006, 59.

²⁶ Isto, 59.

²⁷ Isto, 178.

suštinu pričanja, kao i neizbježni humor koji nerijetko prerasta u ironiju, samo su neke od karakteristika Vukovićevih neumjetničkih tekstova, a kako ćemo vidjeti u nastavku rada i umjetničkih.

Neobična ličnost crnogorskog postmodernizma

O ličnosti i djelu Miodraga Vukovića jako je malo pisano, te uvidom u literaturu nećemo naići na velki broj podataka o ovome autoru, što svakako ne umanjuje značaj njegovoga rada za crnogorsku književnu scenu. Takođe, za njega bismo mogli reći da je na neki način Floberov ideal pisca o kojem se, nakon svega, sve može reći u jednoj rečenici: rodio se, napisao djelo i preminuo.

Miodrag Vuković rođen je 1947. godine na Cetinju, a preminuo 2013. godine u Podgorici. Nakon završenog osnovnog i srednjoškolskog obrazovanja, Vuković je školovanje nastavio u Beogradu na katedri za književnost. Njegov radni, ali i životni vijek obilježen je poslom novinara i pisca. Od 1973. godine obavljao je dužnost novinara – urednika u crnogorskom listu *Pobjeda*.

Kada je u pitanju književno stvaralaštvo, Vuković je svoj talenat oprobao i na polju poezije i na polju proze, a uspjeh nije izostao ni na jednom od ta dva polja. Naime, zbirka poezije *Crtač stripova* visoko će ga pozicionirati u crnogorskim pjesničkim krugovima, ali ono po čemu je Vuković ostao upamćen jeste njegova kratka proza. Među djelima pripovijedne proze Vukovića nalaze se naslovi: *Krug, soba, Pozna ljubav Ane Frank, Mlaka voda* i *Nakon šutnje*.

Za svoj rad Vuković je dobio i priznanja, kao što su: treća nagrada za poeziju Radio Studentskog grada (1970), zatim nagrada „Marko Miljanov“ (1973), kao i Nagrada za životno djelo Udruženja novinara Crne Gore. Međutim, ono što je

značajnije istaći za ovoga autora, kojem je povučенost jedna od najkarakterističnijih crta ličnosti, jeste priznanje i poštovanje koje je uživao među čitalačkom publikom, ali i među svojim kolegama – novinarima i piscima.

Na crnogorskoj književnoj sceni, Vuković se prvi put javlja sa zbirkom priča *Krug, soba* koja, prema riječima Želidraga Nikčevića, nije vrednovana na pravi način od strane tadašnje kritike.²⁸ Drugim riječima, izostao je onaj vid recepcije ovoga djela kod čitalačke publike kakvu je ono zaista i zasluživalo, a tome je donekle i doprinio sam autor svojom povučenom i mirnom prirodom. Nakon objavljivanja prvijenca, Vuković pravi pauzu u objavljivanju, koja će potrajati gotovo čitavu deceniju. Knjigom poezije *Crtač stripova*, Vuković se istakao i kao pjesnik i zauzeo svoje mjesto u pjesničkim krugovima. Zbirka koja će ga visoko pozicionirati i na neki način mu obezbijediti mjesto među najistaknutijim autorima kratke priče u crnogorskoj književnosti jeste *Pozna ljubav Ane Frank*. U pričama koje su objedinjene u ovoj zbirci Vuković u crnogorsku književnost unosi sve tendencije novoga doba, sva najmarkantnija obilježja postmodernizma.

Ono što, takođe, možemo reći jeste da je ovaj autor, poput brojnih drugih crnogorskih autora, nepravедno zapostavljen. Svoj život proveo je povučeno, a ta nota povučенosti prenijela se i na njegovo stvaralaštvo. Neshvaćen i neprihvаćen za života, nedovoljno priznat i afirmisan u vremenu u kojem je stvarao, Vukovićev rad dobio je na značaju tek nakon njegove smrti, što i nije rijetka pojava u svijetu književnosti. I nakon dosta vremena, ovaj autor još nije dobio mjesto koje mu pripada, iako u potonje vrijeme možemo reći da se autori opet vraćaju njegovome djelu. Ipak, Vuković je i dalje jedna od najvećih

²⁸ Želidrag Nikčević: „Ljubitelj dativa i instrumentala“, u: *Pozna ljubav Ane Frank*, Miodrag Vuković, Književna omladina Crne Gore, Titograd, 1991, 108.

enigmi crnogorske književnosti savremenoga doba. Tendencija ovoga rada jeste da osvijetli Vukovićev rad, kao i da dokaže ukorijenjenost njegove proze u književnom pravcu kakav je postmodernizam.

Postmodernistički pripovijedni manir Miodraga Vukovića

U ovih pola godine, decembar-jun, pročitao sam, više puta, sve priče Miodraga Vukovića, Od prve do posljednje, pa od posljednje do prve. Pa... I ne umijem prepričati nijednu Vukovićevu priču.²⁹

Proza Miodraga Vukovića sa sobom će donijeti i izvjesne inovacije na polju crnogorske književnosti, zbog čega se ovaj autor svrstava u redove najistaknutijih stvaralaca novije generacije crnogorskih stvaralaca. Pred prozom Miodraga Vukovića čitalac teško može ostati ravnodušan, a razlozi za to su brojni. Na jednoj strani, jedan sloj čitalačke publike ova proza će privući svojim estetskim dometima, dok na drugoj strani, drugi sloj čitalačke publike neće ostati ravnodušan zbog stanja u koje će ga dovesti ova proza. Drugim riječima, Vuković će nas miješanjem nivoa realnog i fantastičnog, uvesti u lavirint svoje proze, čija tajna ipak ostaje nedokučiva. Fantastika, pregršt motiva smrti, a sve to obojeno nijansama humora, tvori jedan svijet iz kojeg čitalac izlazi zbunjen i začuđen, (ne)shvatajući besmisao. Besmisao svijeta, društvenoga poretka, priče i pričanja, sebe.

Citatnost i intertekstualnost, postupci režije i montaže, dekonstrukcija mita i obrt u poimanju tradicije, samo su neki od postupaka kojima se služi Miodrag Vuković, a koji ga nepokolebljivo svrstavaju u epohu postmodernizma. Zbog svega

²⁹ Božo Koprivica, *Sam među Ircima*, Centar savremene umjentosti Crne Gore, Podgorica, 2013, 9.

navedenog, Vuković je ne samo majstor kratke priče, već slobodno možemo reći i jedan od najrelevantnijih predstavnika postmodernizma kao pravca u crnogorskoj književnosti.

U fokusu Vukovićevih priča nalazi se običan čovjek svakodnevice, čovjek kojeg možemo sresti u najjednostavnijim životnim situacijama. Svojim pripovijetkama Vuković prikazuje raznolik svijet, pa u njima sriječemo likove od umjetnika, šofera, alkoholičara, pa sve do promiskuitetnih dama. Svi oni oslikani su u jednoj atmosferi besmisla, beznađa, a jedna od dominantnih tema jeste slikanje „običnog čovjeka unutar društvenog sistema koji se raspada“.³⁰ Naravno, posebno mjesto u njegovim pričama zauzimaju likovi umjetnika, posredstvom kojih Vuković problematizuje položaj umjetnika u društvu, a nerijetko ga i ironozira. Takođe, kako primjećuje B. Koprivica, junaci Vukovićevih priča nerijetko su i glumci, poput Gari Kupera, Orsona Velsa, Džona Forda ili Valtera Brenana.³¹

Po čemu je sve to Vukovićeva proza nova? Naime, pored tema koje se nameću kao aktuelne u trenutku kada autor stvara, Vukovićeva proza donosi i jednu potpuno novu atmosferu, jedno drugačije raspoloženje, za razliku od prethodne epohe i djela koja su u njoj nastala. Nadalje, termin dekonstrukcija umnogome objašnjava brojne književne postupke unutar postmodernizma, pa je samim tim značajan i za tumačenje Vukovićevog djela. On svojom prozom dekonstruiše ustaljene pripovijedne obrasce, stvarajući na taj način jedan novi stil pisanja u crnogorskoj književnosti. Jedna od osnovnih karakteristika njegovog pripovjednog manira jeste, kako primjećuje Želidrag Nikčević, *kompleksnost i dinamizam naracije*.³²

³⁰ Vladimir Vojinovic, *13 – antologija crnogorske pripovijetke (1990–2006)*, OKF, Cetinje, 2015, 13.

³¹ Božo Koprivica, op. cit., 28.

³² Želidrag Nikčević, op. cit., 110.

Vukovićeve priče jednostavno teku, ne obazirući se na vrijeme koje neumitno teče. Zbog toga on i uspostavlja poseban odnos prema vremenu. Kao i za većinu postmodernista i za Vukovića je vrijeme relativna kategorija, što mu omogućava da se njime igra. Na koji način? Čitajući Vukovićeve priče primijetimo da je vremenska dimenzija u potpunosti stavljena u drugi plan i da se autor ne oslanja na nju. Takođe, npr. u djelu *Pozna ljubav Ane Frank*, nailazimo na odvojene cjeline koje imaju za cilj da nam predstavljaju da vrijeme prolazi. Vuković ni jednim pokretom ne pokušava da zaustavi vrijeme. Naprotiv, prihvata ga i prikazuje onakvim kakvo ono zaista jeste – prolazno.

Nadalje, kao jedna od najvećih i najznačajnijih tema, ali i pitanja postmodernizma jeste identitet. Ono što se na prvu ruku da uočiti jeste da u postmodernističkim djelima gotovo uvijek postoji junak koji je zamišljen nad svijetom, sobom. Tako i u pričama Miodraga Vukovića gotovo uvijek možemo pronaći jednoga lika koji je zapitan nad suštinom postojanja svijeta, kao i nad sopstvenom egzistencijom, ali i esencijom. Takođe, nerijetko je taj junak i umjetnik, kroz kojeg Vuković problematizuje i status umjetnika u svijetu koji ga okružuje. Za subjekta u postmodernizmu Hans Bertens je izjavio da je „autonomnog i stabilnog subjekta modernosti zamijenio postmoderni djelatnik čiji identitet neko drugi određuje i koji se uvijek mijenja“.³³ Iz svega toga izvodimo zaključak da su postmodernisti skloni odgonetanju pitanja identiteta, kao i da su u stalnoj potrazi za sopstvenim ili identitetom junaka svojih djela. Miodrag Vuković se u svome stvaralaštvu nerijetko poigrava i sa sopstvenim identitetom, objavljujući djela pod različitim pseudonimima, a i identitet njegovih junaka može često da se dovede u pitanje.

Kada je u pitanju tradicija i odnos prema tradiciji, gotovo očekivano postmodernisti će u svom maniru razviti i poseban

³³ Navedeno prema: Kristofer Batler, op. cit., 123.

pogled na tradiciju. U kom smislu? Slobodno možemo reći da se postmodernisti ne odriču tradicije, ali stvaraju jedan sasvim novi pogled na nju, koji donosi i jedan nov odnos prema tradiciji. Naime, autori postmodernizma nastoje da tradiciju predstave u jednom novom ruhu, što im i polazi za rukom, ne pridržavajući se strogo tradicionalističkih načela pripovijedanja i pisanja. Postmodernisti pružaju otpor *velikim naracijama*,³⁴ pišući svoja djela u fragmentima i na taj način razbijaju dotadašnju tehniku hronološkog pripovijedanja. I u ovome pogledu Miodrag Vuković u potpunosti odgovara zahtjevima postmodernizma. Naime, Vukovićeva proza je fragmentisana i često se čini da fragmenti jedne priče ne stoje u skladu jedan sa drugim. Ali, upravo u tome i jeste paradoks, jer pomenuti nesklad njegovih fragmenata jedino takvim rasporedom daje skladnost priči. Želidrag Nikčević je na tu temu rekao: „Vukovićevi tekstovi opiru se svakom pokušaju naknadne reorganizacije; ni uz najbolju volju njih ne možete pretvoriti u podnošljive smisaone cjeline.“³⁵

Na ovu tezu nekako se prirodno nadovezuje i priča o književnom trojstvu pisac – djelo – čitalac. Period postmodernizma u književnosti donijeće i nove poglede i shvatanja kada je u pitanju pomenuto trojstvo. Naime, čitalac više nema pasivnu ulogu kakvu je imao u ranijim periodima, već je on sada aktivni čitalac, koji je u stalnoj interakciji sa djelom i postaje njegovim likom. Kako taj sistem funkcioniše? Čitalac postaje gotovo ravnopravan sa samim autorom djela i dobija poziciju u kojoj utiče kako na tok čitanja, tako i na ono „što je pisac želio da kaže“. Jednostavnije rečeno, interpretacija djela više ne zavisi od nauma autora, već od čitaocve recepcije djela. U svojim pričama Miodrag Vuković ni u jednom trenutku ne zanemaruje svoga čitaoca. Naprotiv, stavlja ga u prvi plan i

³⁴ Kristofer Butler, op. cit., 113.

³⁵ Želidrag Nikčević, op. cit., 111.

nerijetko kroz svoje pričanje napomene i to koliko mu je važno mišljenje čitaoca. Tako u jednoj od priča imamo primjer ekstradijageze, đe Vuković moli čitaoca da ukoliko pročita njegovu priču pošalje mu svoje mišljenje, jer bi mu to neobično mnogo značilo. U tom dijelu Vuković navodi i svoju stvarnu adresu, na koju čitalac treba da pošalje pismo:

„Molim čitaoce koji pročitaju ovu priču do kraja da mi se jave na adresu: Miodrag Vuković, 13. jula 25. Titograd 81000. U posljednje vreme postajem nervozan i nagao pa bi me utešila činjenica da još ima strpjivih ljudi na ovom svetu. Stranke i pozajmice, inače, primam, svakog meseca od petnaestog. Naročito pozajmice.“³⁶

Kako smo već napomenuli, interpretacija djela zavisi od doživljaja čitaoca i toga je svjestan i Miodrag Vuković. Međutim, bio je svjestan i činjenice da on kao autor utiče na poentu priče, pa će se Vuković upotrebom *post scriptuma* u priči *Prodavac namještaja* opet obratiti čitaocu sljedećim riječima:

„P. S. Miodrag Vuković se izvinjava zbog ovakve poente. Nadao se, pre no što je seo za pisaću mašinu, drugačijem kraju.“³⁷

Vuković je postmodernist i po tome što pribjegava intertekstualnim igrama. Na samome početku, krenućemo od određenja termina intertekstualnost. Naime, Prins u svom rječniku na sljedeći način definiše ovaj pojam: „odnos(i) kakve imamo između nekog teksta i drugih tekstova koje prvi citira, nanovo ispisuje, apsorbuje, produžava ili, uopšte uzev, transformiše i posredstvom kojih postaje razumljiv.“³⁸ Ili, jednostavnije rečeno, intertekstualnost podrazumijeva veze koje

³⁶ Miodrag Vuković, „Sagovornicima“, u: *Pozna ljubav Ane Frank*, Književna omladina Crne Gore, Titograd, 1991, 52.

³⁷ Miodrag Vuković, „Prodavac namještaja“, u: *Sam među Ircima*, Centar savremene umjetnosti Crne Gore, Podgorica, 2013, 177.

³⁸ Džerald Prins, op. cit., 76.

jedno djelo uspostavlja s drugim, bilo da ga citira ili da se oslanja na njega. I u ovome segmentu proza Miodraga Vukovića se uklapa u postmodernistički šablon. Naime, kroz prozu Miodraga Vukovića možemo oučiti intertekstualne veze sa naslovima Ane Fran, Oskara Vajlda, Rostopovića.³⁹ Kada je u pitanju atmosfera koja vlada u pripovijetkama Miodraga Vukovića, sriječemo atmosferu poput one u djelima Bulgakova ili Bukovskog.⁴⁰ Proza Miodraga Vukovića inteeaguje i sa prozom Gogolja, naročito u pogledu likova. Naime, i kod Vukovića imamo utisak da su njegovi likovi rađeni po modelu „suvišnog čovjeka“.

Postupci montaže i režije su jedna od karakteristika koje svrstavaju Vukovićeve priče u postmodernizam. Iako oba postupka, i režiju i montažu, vezujemo za filmsku umjetnost, postmodernisti su skloni korišćenju tih postupaka i prilikom pisanja književnog djela. Naime, već smo govorili o neobičnom strukturnom rasporedu Vukovićevih priča. Njegovi fragmenti su na jednoj strani zasebne i samostalne cjeline, dok na drugoj strani stoje u neobičnoj vezi s fragmentima koji im prethode ili slijede. I oni kao takvi čine priču cjelovitom. Takođe, Vukovićevi fragmenti nalik su trejlerima za film, đe svaki od fragmenata predstavlja jednu od najbitnijih scena iz filma, a poentu ćemo shvatiti tek kada odgledamo cijeli film, ili u ovome slučaju kad pročitate cijelu Vukovićevu priču.

Vukovićeve priče imaju svoj određeni tok, bez obzira na to što nam na prvi pogled mogu izgledati kao zbrka fragmenata nabacanih bez reda. Takođe, kako primjećuje Ž. Nikčević, Vuković svoje priče „okončava strelovitom poentom koja je istovremeno i odustanak – bjekstvo iz govora“.⁴¹ Na koji način

³⁹ Vladimir Vojinović, *Usmena književnost i savremena crnogorska pripovijetka*, FCJK, Cetinje, 2014, 131.

⁴⁰ *Ibid.*

⁴¹ Želidrag Nikčević: op. cit., 112.

Vuković prekida tok svoje priče? Ovaj postupak često možemo sresti u njegovim pričama, a za primjer ćemo uzeti priču koja nosi naslov *Ljubav*, đe u jednom momentu autor kao da odustaje od sopstvenog pripovijedanja riječima: „Više ne želim da pišem ovu priču. Podseća me na moju davnu ljubav“.⁴² Odustajući ili pak prekidajući priču nekom drugom, Vuković čitaocu, u postmodernističkom maniru, ostavlja određeni vid slobode da sam utiče na dalji tok priče, čime dobija i na dinamizmu naracije. Već smo spomenuli da su Vukovićeve priče poput lavirinta. Zašto? Vuković svojim pričanjem uvodi čitaoca u jedan novi svijet, nad kojim vlada atmosfera apsurdna, besmisla, pojačavajući taj osećaj diskursom koji je težak za čitanje i traži visok nivo koncentracije. Čitalac uspijeva da izađe iz lavirinta, ali u njega ponovo upada svakim novim čitanjem iste ili neke druge priče, a tajna lavirinta ostaje nedokučiva.

Mnoštvo je tema kojima se Vuković bavi u svojim pričama. Naveli smo da problematizuje položaj čovjeka unutar društvenog sistema, zatim položaj umjetnika, običnih ljudi, a katkad i za svoje likove uzima glumce iz vestern filmova. Međutim, postoji tema koju Vuković obrađuje na različite načine, a to je tema smrti. Gotovo da bi se jedan poseban rad mogao napisati o tome kako Vuković poima smrt i na koji način je u svojim pričama predstavlja. Smrt se katkad javlja i kao motiv, ali kao i u životu, čini se da je sveprisutna i u Vukovićevom pripovijedanju. Navešćemo samo neke od priča u kojima je tema smrti stavljena u prvi plan, a među njima su: *Umire Jovan Jagodić*, *Smrt Mstislava Rostropoviča*, *Samoubistvo predsednika atletskog kluba* i druge.

Ukoliko u obzir uzmemo unutartekstualne veze između crnogorske usmene i savremene crnogorske književnosti onda,

⁴² Miodrag Vuković. „Ljubav“, u: *Pozna ljubav Ane Frank*, Književna omladina Crne Gore, Titograd, 1991, 23.

prema riječima V. Vojinovića, možemo govoriti o pet vrsta pripovijetke savremenoga perioda i to: oponašajuća pripovijetka, redundantna pripovijetka, pripovijetka kontinuiteta, otklon pripovijetka i čista pripovijetka.⁴³ Takođe, Vukovićeve pripovijetke Vojinović svrstava u petu kategoriju – čiste pripovijetke.⁴⁴ Čiste pripovijetke jesu one koje su pročišćene od uticaja usmene književnosti, bilo u pogledu jezika, stila ili strukture.⁴⁵ Što nam činjenica da pripovijetke Miodraga Vukovića pripadaju skupini čistih pripovijedaka zapravo govori? Govori nam o tome da među piscima savremene crnogorske proze postoji skupina, u koju spada i Miodrag Vuković, koja će crnogorskoj književnoj sceni donijeti nešto novo, ne oslanjajući se na tokove usmene književnosti. U svemu tome i leži značaj Miodraga Vukovića za crnogorsku književnost, jer njegova proza doprinosi da Crnogorci idu u korak s vremenom i tendencijama u savremenoj svjetskoj književnosti.

Jedna od nezaobilaznih karakteristika Vukovićevog pripovijedanja svakako je i humor. Vukovićeve proza, pored ponekad sumornog tona, uvijek biva obojena nijansom humora. Taj humor varira od ironije, preko parodije, a u krajnjoj liniji nekad završava sarkazmom. Humor nalazimo i u brojnim Vukovićevim podnaslovima priča, pa s osmijehom počinjemo čitanje priče. I to je Vukovićev put – od osmijeha do osećaja beznađa, čuđenja, zbunjenosti. Način na koji Vuković koristi parodiju objašnjava nam sljedeći odlomak:

„Sedela je za mašinom šila je haljinu za oficirevu ženu. Sedeo je za mašinom: pisao pesme, romane, drame, otvorena pisma, polemičke spise, po potrebi i šta treba prema zahtevima trenutka

⁴³ Vladimir Vojinović, *Usmena književnost i savremena crnogorska pripovijetka*, FCJK, Cetinje, 2014, 109.

⁴⁴ *Isto*, 111.

⁴⁵ *Isto*, 111.

ili večnosti. Čovečuljak u slobodici i ona krupna i bela i obla, a topla od ritma od kojeg prede mašinom.“⁴⁶

Kako objašnjava B. Koprivica, u ovim redovima stalo je mnogo tomova „današnje penjoarske književnosti, koja dominira, koja je preplavila književnu scenu.“⁴⁷ Vukovićeve priče zapravo predstavljaju svojevrсни obračun njega kao pisca sa svim što predstavlja kič i šund njegovog vremena. Nerijetko ćemo u njegovim redovima pročitati kritiku na račun djela diskutabilnog umjetničkog kvaliteta, a koja su svoje mjesto dobila, koja su uopšte dobila šansu da budu objavljena zahvaljujući hiperprodukciji, kao i nedostatku oštre kritike. Vuković se koristi ironijom i sarkazmom i u onim segmentima kada želi da oslika socijalističko društvo, režim koji je satruo, u prolazu.

Za kraj treba pomenuti i Vukovićev karakterističan izraz, iako to i nije od značaja za temu ovoga rada, ali je svakako jedna od karakteristika Vukovića pisca. Naime, Miodrag Vuković piše srpskim jezikom. Njegove rečenice su kratke, jednostavne, ali zadaju dosta „muke čitaocu“. Ono što takođe primjećujemo jeste da autor svoje rečenice započinje imenicom, da ne koristi interpunkciju prilikom obilježavanja upravnoga govora, zatim da odvaja djelove jedne rečenice i premješta ih u novi red. I, kao što smo već istakli, Vukovićev diskurs jeste zahtjevan za čitanje, ali upravo u tome i leži jedinstvenost i vrijednost njegove proze. Ili, kako je to zapisao B. Koprivica: „Vukovićeve priče su eliksir vječne mladosti i vječne nostalgije.“⁴⁸

⁴⁶ M. Vuković, „A mašina kucka kuc, kuc, kuc“, u: *Sam među Ircima*, CSUCG, Podgorica, 2013, 143.

⁴⁷ Božo Koprivica, op. cit., 16.

⁴⁸ Isto, 31.

Zaključak

U prethodnim poglavljima rada nastojali smo da, uvidom u segmente proze Miodraga Vukovića, dokažemo utemeljenost njegove proze u postmodernizmu. Na samom početku, bavili smo se postmodernizmom kao pravcem u književnosti koji je uslijedio nakon modernizma, kao i njegovim osnovnim obilježjima. Takođe, nezaobilazno je bilo govoriti i o postmodernizmu u crnogorskoj književnosti, kao i o inovacijama koje je taj pravac uveo u crnogorsku književnost.

Nadalje, naredna cjelina rada donosi osvrt na život i stvaralaštvo Miodraga Vukovića. Budući da u literaturi nema puno tekstova koji donose informacije o životu i radu ovoga pisca, nastojali smo da damo jedan opširniji osvrt, s posebnim akcentom na povučенost kao jednu od ključnih odlika njegove pojavnosti.

Zatim smo, u narednoj cjelini, krenuli putem dokazivanja utemeljenosti proze Miodraga Vukovića u postmodernističkim obrascima pripovijedanja, s posebnim osvrtom na ključne odlike postmodernizma, ali i Vukovićeve proze: intertekstualnost, postupke montaže i režije, poimanje identiteta i odnos prema tradiciji. Sve to dovelo nas je do zaključka da je proza Miodraga Vukovića u velikoj mjeri sa zahtjevima epohe u kojoj je stvarao, kao i da je Vuković svojom prozom zavrijedio mjesto jednog od najistaknutijih pisaca kratke priče u crnogorskoj književnosti. Takođe, njegova proza je označila prekretnicu u našoj književnosti i u njoj ostavila neizbrisiv trag.

Stvaralaštvo Miodraga Vukovića je nepravedno zapostavljeno, čemu u prilog ide i činjenica da je vrlo malo tekstova o njemu i njegovom stvaralaštvu moguće pronaći u literaturi. Nerijetko su u pitanju jedino rečenica – dvije, iako ovaj autor zaslužuje mnogo više riječi koje će biti napisane o

njemu. Vjerujemo da je ovaj rad tek jedan u nizu onih koji će biti napisani o Miodragu Vukoviću i njegovome stvaralaštvu.

Literatura:

Primarna literatura

- Vuković, Miodrag: *Krug, soba*, Književna omladina Srbije, Beograd, 1978.

- Vuković, Miodrag: *Crtač stripova*, Književna omladina Crne Gore, Titograd, 1983.

- Vuković, Miodrag: *Dvadeset četiri*, Oktoih, Podgorica, 1993.

- Vuković, Miodrag: *Pozna ljubav Ane Frank*, Književna omladina Crne Gore, Titograd, 1991.

- Vuković, Miodrag: „Sjaj grudobolnih“, *Letopis Matice srpske*, CXLVI/1970, 195–203.

- Vuković, Miodrag: „Trideset osmi Vukov sabor u Tršiću“, *Pobjeda*, XXX/1973, 3232,10, 3234, 10.

- Vuković, Miodrag: „O mojim psima“, *Književna riječ*, II/1973, VI, 15.

- Vuković, Miodrag: „Sagovornicima“, *Koraci*, III/1973, 26, 14.

- Vuković, Miodrag: „Ljubav“, *Ovdje*, V/1973, 49, 20.

- Vuković, Miodrag: „Argentinski tango“, *Književna riječ*, III/1974, VI, 27.

- Vuković, Miodrag: „Pakao“, *Koraci*, VI/1974, 34, 28.

- Vuković, Miodrag: „Uvod u pakao“, *Književna reč*, IV/1975, 42.

- Vuković, Miodrag: „Leptiriću maleni“, *Omladinski pokret*, I/1975, 1, 6–7.

- Vuković, Miodrag: „Dvoje“, *Stvaranje*, XXX/1975, 1, 65–68.

- Vuković, Miodrag: „Intimna notorika“, *Omladinski pokret*, XLI/1983, 107, 14.
- Vuković, Miodrag: „Pjesme“, *Ovdje*, XIV/1982, 163, 8.
- Vuković, Miodrag: „Protokol za lov“, *Univerzitetska riječ*, XIII/1983, 165, 12.
- Vuković, Miodrag: „Prva naša naučna institucija“, *Pobjeda*, XXX/1973, 3258, 9–10.
- Vuković, Miodrag: „Pred dugoročnim zadacima“, *Pobjeda*, XXXI/1975, 3671, 11.
- Vuković, Miodrag: „Dva fronta podjednako važna“, *Pobjeda*, XXXI/1975, 3670, 8.
- Vuković, Miodrag: „Škola za ugled“, *Pobjeda*, XXX/1974, 3269, 9.
- Vuković, Miodrag: „Nove inicijative“, *Studentska riječ*, IV/1973, 1/2, 8.
- Vuković, Miodrag: „Povratak intimnoj kulturi“, *Pobjeda*, XXX/1973, 3224, 11.
- Vuković, Miodrag: „Jezik van konteksta“, *Ovdje*, V/1973, 54, 25.
- Vuković, Miodrag: „Neko vešto preskače konopac“, *Polja*, XVII/1971, 149, 24.
- Vuković, Miodrag: „Pjesme“, *Delo*, XVIII/1972, 1, 45–49.
- Vuković, Miodrag: „Pjesme“, *Letopis Matice srpske*, CXLVIII/1972, knj. CDIX, 3, 262–264.
- Vuković, Miodrag: „Intimna notorika“, *Univerzitetska riječ*, VI/1975, 6, 12.
- Vuković, Miodrag: „Poezija“, *Studentska riječ*, V/1974, 5/6, 9.

Sekundarna literatura

- Ahmetagić, Jasmina, *Unutrašnja strana postmodernizma*, Raška škola, Beograd, 2006.
- Batler, Kristofer, *Postmodernizam*, TKD Šahinpašić, Sarajevo, 2003.

-
- Koprivica, Božo, *Sam među Ircima*, Centar savremene umjentosti Crne Gore, Podgorica, 2013.
 - Nikčević, Želidrag, „Ljubitelj dativa i instrumentala“, u: *Pozna ljubav Ane Frank* Miodrag Vuković, Književna omladina Crne Gore, Titograd, 1991.
 - Prins, Džerald, *Naratoški rječnik*, Službeni glasnik, Beograd, 2011.
 - Solar, Milivoj, *Povijest svjetske književnosti*, ICJK, Podgorica, 2012.
 - Vojinović, Vladimir, *13 – antologija crnogorske pripovijetke (1990–2006)*, OKF, Cetinje, 2015.
 - Vojinović, Vladimir, *Usmena književnost i savremena crnogorska pripovijetka*, FCJK, Cetinje, 2014.
 - Vuković, Miodrag, *U prolazu (1993–2000)*, Ella/33/Most/Oktoih, Podgorica, 2001.
 - Vuković, Miodrag, *U prolazu (2001–2006)*, Prijatelji i ja, Podgorica, 2006.